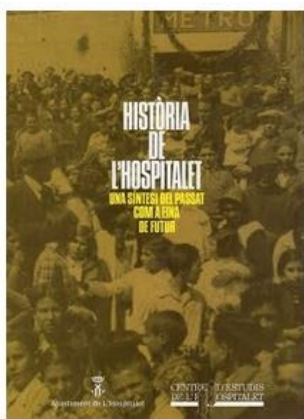

Història de l'Hospitalet: una síntesi del passat com a eina de futur / dir. Joan Camós i Carles Santacana. L'Hospitalet de Llobregat: CEL'H ; Ajuntament, 1997. 247 p. ISBN 84-7826-821-9.

Sumari.

Introducció. Pensant en el futur / Grup d'Història del Centre d'Estudis de l'Hospitalet.

El medi físic / Antoni Domínguez.

Prehistòria i història antiga / Josep Maria Solias.

L'edat mitjana / Montserrat Cabré, Agustín Castellanos, Francesc Descarrega.

L'edat moderna / Isabel Alarcón, Marta de Planell, Conxi López, Carmen Rodríguez.

El segle XIX / Manuel Domínguez, Marcel Poblet.

El segle XX / Joan Camós, Josep Ribas, Carles Santacana.

Epíleg (1983-1990).

Bibliografia | Fonts arxivístiques | Índex d'il·lustracions, taules, mapes i gràfics.

FOTO 147: Inauguració de l'escola del barri de la Bomba. La immigració, durant el franquisme, tingué dimensions molt importants. El barraquisme de Can Pi o de la Bomba en són mostra, l'escola fou obra dels mateixos barraquistes. Donació: Pura Fernández.

dos en esta ciudad ante la proximidad de su liberación por las fuerzas Nacionales y durante la ocupación de la misma, no se han celebrado sesiones de la Comisión Permanente debido a la huida de los miembros que la componían. Hospitalet, 3 de febrero de 1939 Tercer año triunfal.»

El mateix dia 3 de febrer, va ser nomenada per l'Auditoria General del Ejército de Ocupación la Comisión Gestora Provisional, sota la presidència de l'alcalde-militar José W. Marín López, i foren nomenats com a regidors Enric Jonama Darnaculleta, Francesc Campreciós Melich, Antoni Barba Tubau, Josep Estany Pina i Gonçal Pons Fornés. Els nous regidors van fer jurament tot inspirant-se en les normes de l'«Espanya Nacional»

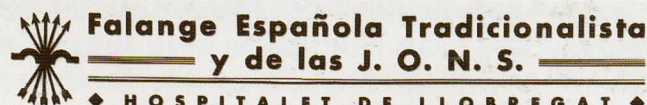
LA POSTGUERRA, EL FRANQUISME (1939-1951)

Sense intenció de repetir altre cop el que ja s'ha dit sobre la demografia i l'economia del segle XX a l'Hospitalet, potser cal remarcar de nou, en iniciar l'apartat corresponent a la postguerra, algunes idees pel que fa a aquest període. Primer de tot, cal ressaltar que el primer franquisme, tot i trobar-se ubicat cronològicament entre dues onades immigratòries (la dels anys vint i la dels seixanta), va ser una etapa de continuat creixement demogràfic i no pas d'estancament. Aquest augment de població es va produir malgrat les negatives conseqüències de la guerra, que va comportar una mortalitat atípica (a l'Hospitalet, 600 morts als fronts), que delmà especialment la població jove en edat de reproducció. Tanmateix, la ciutat va continuar creixent i doblà la població entre 1939 i 1957. Tot i això, aquest creixement es va produir sense que es modifiqués de manera substancial la morfologia urbana, és a dir, es

tracta d'un creixement que acabà d'omplir els barris ja existents abans de la guerra, no en creà de nous. Així, s'acabaren d'ocupar el centre, Santa Eulàlia i Collblanc-la Torrassa, i aparegueren algunes zones de nova ubicació de població, però només com un avanç d'allò que es produiria amb l'onada immigratòria dels anys seixanta.

Pel que fa al procés econòmic, aquesta etapa sí que fou d'estancament. L'autarquia del règim franquista va comportar una política restrictiva per a les indústries, que tenien força dificultats per a proveir-se i tirar la feina endavant. La dràstica reducció en la importació de primeres matèries i les restriccions elèctriques van afectar molt la indústria tèxtil, que predominava aleshores a la ciutat.

Aquest petit recordatori del que s'ha explicat en els capítols de població i economia ens permet d'endinsar-nos en la dinàmica social i política d'aquest període, dominat aclaparadorament pel seu caràcter de postguerra, amb totes les implicacions que en deriven.

HOSPITALET DE LLOBREGAT
Con autorización de la Comandancia Militar de la Plaza

BANDO

ESTA JEFATURA LOCAL DE F. E. T. Y DE LAS J. O. N. S. HACE SABER:

PRIMERO.—Quedan prohibidas toda clase de reuniones y conversaciones de carácter político o que traten sobre materias de interés general, así como el intervencionismo de los particulares en asuntos de terceras personas con el fin de captarse simpatías y agradecidos. La iniciativa en la dirección de los asuntos públicos compete única y exclusivamente a las Autoridades, debiendo limitarse los ciudadanos a cumplir y acatar con todo celo las disposiciones emanadas de aquellas, con lo cual darán una muestra de patriotismo.

SEGUNDO.—Queda prohibida la propalación de rumores de cualquiera especie así como la de afirmaciones o comentarios que puedan tener por resultado debilitar el prestigio de cualquiera Autoridad o Jerarquía, lo que sería considerado como un delito de difamación y tratado en consecuencia.

TERCERO.—Todos los ciudadanos tienen el deber de declarar ante las Autoridades todos los hechos delictivos de que tengan conocimiento y que hayan sido perpetrados durante la pasada dominación roja contra la Patria o contra personas o cosas, al mismo tiempo que los autores de dichos delitos y sus actividades. La persona que teniendo conocimiento de hechos como los expuestos, no los denunciara sería considerada como encubridora de los mismos adquiriendo una grave responsabilidad ante la Patria y ante la Justicia del Caudillo.

CUARTO.—El comportamiento del público ante el paso de desfiles o formaciones oficiales y en toda clase de actos públicos con representaciones Militares y del Movimiento será de perfecta disciplina y respeto saludando sin tibieza brazo en alto al paso de las Gloriosas Banderas y durante la ejecución de los himnos Nacional y del Movimiento. El mismo comportamiento observará en toda clase de espectáculos en el momento de ser presentada la efígie del Caudillo y ejecutarse el Himno Nacional.

Esta Jefatura Local espera del patriotismo y dignidad ciudadana de los vecinos de Hospitalet, que serán cumplidas exactamente las órdenes que anteceden evitando así, tener que imponer sanciones que serían cumplidas inexorablemente.

Por Dios, España y su Revolución Nacional Sindicalista.

¡Viva Franco!

HOSPITALET DIA 4 DE ABRIL DE 1939
AÑO DE LA VICTORIA

¡Arriba España!

El Jefe Local
Ramón Gajo Miró

FOTO 148: Repressió formal. L'abril de 1939, dos mesos després de l'entrada de les tropes franquistes i essent alcalde-gestor-militar J. W. Marín López, s'iniciava la legalització de la repressió a la ciutat.

AL'H (AH). Arxiu d'Imatges, 337

La repressió

No cal repetir ara i aquí que els efectes de la guerra civil van ser importantíssims per a la dinàmica social posterior del nostre país, fins fa molt pocs anys i, en alguns aspectes, encara fins ara. Les ciutats industrials, on la lluita política havia estat important i els moviments populars i obrers havien adquirit gran protagonisme en la vida pública, van ser els indrets on aquests efectes es van fer sentir d'una manera molt més viva. Estudis com el de Solé i Sabaté¹² han demostrat que la repressió d'eliminació física va ser més intensa percentualment als pobles i a les ciutats petites.

La repressió física a l'Hospitalet ha de ser contemplada tenint en compte alguns factors. En primer lloc, les dimensions de la ciutat l'enquadren en un estadi intermedi pel que fa al nivell de repressió, perquè era prou gran per què el factor de l'anonimat fos significatiu. Altrament, la vida de barri, molt intensa aleshores i en alguns sentits gairebé autònoma, ens situa en una altra dimensió, més propera a la de les ciutats petites de Catalunya, on les delacions eren més fàcils. Juntament amb aquests elements, cal considerar que, com a molts altres municipis de Catalunya, la proximitat de la frontera amb França va possibilitar l'exili d'un gran nombre de persones,¹³ únic mitjà per a molts de salvar la pell.

A més, en una ciutat com l'Hospitalet, que tenia una tradició de lluites obreres i de predomini esquerrà, la repressió havia de ser un objectiu prioritari. Així, el 8 de febrer de 1939, tan sols quinze dies després de l'entrada de l'exèrcit franquista a la ciutat, l'alcalde comunicava a la guàrdia civil la seva preocupació perquè es «netegés» la ciutat d'elements indesitjables, tot manifestant-li el que segueix: «Las características especiales de nuestra población, en la que radican gentes procedentes de todas las regiones de España, en general, de antecedentes poco recomendables, han permitido que nuestra Ciudad fuera siempre una población revolucionaria y que muchos de sus ciudadanos fueran los que se extendían por ciudades y aldeas de Cataluña cometiendo delitos contra las personas y la propiedad, (.). Para que pueda imperar el derecho, se hace indispensable una actuación enérgica policial (.) Esta Alcaldía, en nombre propio, en el del Ayuntamiento y en el de Falange Española Tradicionalista, ruego a V.S. que, por las circunstancias que concurren en la Brigada de la Guardia Civil, y por las características especiales de nuestra Ciudad, en la cual desde hace muchos años pululan muchos elementos indeseables de actuación en Barcelona y demás ciudades de Cataluña, tenga a bien designarse para que, con las fuerzas a sus

órdenes, pueda actuar en nuestra localidad para la salvaguardia del orden, con la seguridad de que los deseos del vecindario de que se haga justicia con tanto elemento perturbador que convive con él, y sean sus autores puestos a disposición de la Justicia, tal como ha determinado nuestro invicto Caudillo (.)».¹⁴

La constatació més clara de la repressió que els guanyadors de la guerra van aplicar són els afusellats arran dels consells de guerra que se seguien contra persones contràries al Glorioso Movimiento Nacional. Segons Solé i Sabaté,¹⁵ els ciutadans de l'Hospitalet morts per aquesta causa van ser 22. La major part eren treballadors, més de la meitat estaven afiliats a la CNT i també més de la meitat eren nats al Principat. Però, evidentment, aquesta no va ser l'única manera de reprimir el teixit social favorable a la República. Les mateixes autoritats franquistes reconeixien que la major part de la població de l'Hospitalet estava en contra del nou règim. El fet que el rebuig fos majoritari, i que a les eleccions de febrer de 1936 el 70 per cent dels votants optés per la candidatura del Front d'Esquerrres, obligava les autoritats a teixir una xarxa repressiva esglaonada i que arribés a tots els sectors de la població. Les persones més compromeses amb les organitzacions defensores de la República van optar majoritàriament per l'exili. Per exemple, tots els regidors que la CNT va enviar a l'ajuntament en el període de guerra van marxar. Aquesta proporció arriba a més de la meitat pel que fa als representants d'ERC, partit majoritari en l'etapa republicana en pau (1931-1936). La quantificació i valoració de l'exili hospitalenc es fa molt difícil, però es pot assegurar que va contribuir força a la desarticulació de moltíssimes iniciatives socials, juntament amb la por a la repressió. Solament les dades sobre l'exili dels regidors ja ens donen idea de la pressió i l'angoixa que produïa l'apropament a la ciutat de les forces franquistes. Els regidors del Front d'Esquerrres que van romandre a la vila van ser obligats a pagar de les seves butxaques els sous dels funcionaris que l'agost de 1936 havien estat destituïts de l'ajuntament per les seves simpaties cap a la revolta de Franco.

L'àmbit laboral també va ser un camp apropiat per a la repressió de molts homes i dones progressistes. A les empreses privades, els patrons tenien total llibertat per a acomiadar els treballadors que volguessin, al·legant qualsevol falta, com podia ser haver participat en una vaga, haver estat membre del consell d'empresa si l'empresa havia estat col·lectivitzada o l'acusació de robatori dins l'empresa, i d'altres. L'ús que d'aquesta prerrogativa van fer els patrons en la nova situació de quasimi-

litarització de l'àmbit laboral va ser desigual. Pensava molt el paper que havia jugat cadascú en el període de col·lectivització, fenomen que a l'Hospitalet va ser gairebé general. Alguns dirigents de col·lectivitzacions van ser empresonats, com Agustí Sauch, de l'Agrícola Col·lectiva, o Tomàs Alicart, de Can Gomar, tot i que havien format part del comitè d'empresa junt amb els mateixos patrons, i els havien salvaguardat d'aquesta manera la vida. En d'altres casos, la manca de mà d'obra en algunes fàbriques, que havien perdut molts treballadors a causa de la guerra, va fer que no es despatxés algú que hauria anat al carrer. Les dades que hem aconseguit demostren la manca de model comú en les empreses privades. Així, per exemple, hi va haver 23 acomiadats a la Farga, 28 a Tecla Sala, 5 a Can Rifà i 4 a l'Auxiliar Tèxtil Algodonera.¹⁶

Als serveis públics, però, la repressió va tenir un caràcter formal i sistemàtic. En l'àmbit local, aquest fet es traduïa sobretot en la depuració dels funcionaris municipals, que de bon començament eren considerats, en conjunt i individualment, culpables. Eren els funcionaris mateix els qui havien de sol·licitar el reingrés demostrant la seva innocència, que volia dir no haver participat en grups o activitats que es consideressin contraris a l'Espanya franquista. Aquest procés de depuració va ocasionar la destitució de 51 funcionaris (aproximadament el 30 per cent de la plantilla), a més de multes, descensos en l'escalafó i amonestacions en 13 casos més. La depuració es va allargar amb diverses revisions, tot mantenint en la incertesa els treballadors municipals des del gener de 1939 fins al 1941. Alhora, aquests eren obligats a afiliar-se a la Falange, sota el risc de perdre la feina si no ho feien.

Per a tot eren necessaris els avals i les recomanacions dels governants. L'ajuntament va fer entre 1939 i 1956 més de cinc mil informes sobre ciutadans de l'Hospitalet, a partir dels quals es concedien o es denegaven llibertats condicionals, s'aconseguien o no subsidis de beneficència, s'obtenien proves pels consells de guerra i els judicis ordinaris, es depuraven les juntes directives de les entitats que van quedar en peu i de les que es creaven noves o s'informava favorablement o no sobre els soldats fets presoners en acabar la guerra. Fins i tot es feien informes sobre els joves que havien de fer el servei militar i els seus antecedents familiars a finals dels anys cinquanta. Aquest esforç municipal per controlar-ho tot va implicar, ultra les més de cinc mil persones informades, entre deu i quinze mil persones més com a testimonis. La xifra és prou eloqüent i reforça la idea que la por a la re-

pressió s'estenia pertot arreu. Tothom tenia algun amic o familiar informat o informant, i que en coneixia per tant els mecanismes i les possibles conseqüències.

La repressió en l'àmbit laboral no se circumscribia tan sols als treballadors per compte d'altri, sinó que també penetrava en els negocis, l'explotació dels quals tenia alguna relació amb les diferents administracions de l'estat. Així, per exemple, l'ajuntament revisà les llicències dels mercats municipals, amb la potestat de retirar-les si considerava els usufructuaris contraris al règim. Aquest tipus de pressió s'exercia també sobre els propietaris d'estancs. Les corporacions professionals, amb l'ajut d'informes municipals, també depuraren els seus membres, amb especial incidència entre els metges i els mestres. La depuració entre els darrers va ser tan important que moltes escoles van quedar desateses i el nivell d'escolarització va caure en picat.

La vida pública i col·lectiva es va veure molt afectada per la repressió. Van desaparèixer moltes de les entitats que havien configurat el teixit associatiu i cívic de la ciutat, amb tot el que això significava de desaparició d'activitat.

Les noves autoritats. El poder local

El poder local i l'activitat municipal dels anys quaranta i cinquanta eren controlats per les forces que sostenien el règim: la Falange, la Hermandad de Labradores y Ganaderos, la Central Nacional Sindicalista i el Frente de Juventudes. La influència de la Falange local va tenir efectes importants durant un període de temps molt reduït, únicament els primers anys quaranta. Pràcticament no hi havia *camisas viejas* (militants d'abans del juliol de 1936), i la major part dels seus membres no podien ser considerats estrictament falangistes. La militància ultradretana anterior a l'inici de la guerra es reduïa a algun carlí i a algú de Renovación Española. Els qui havien participat a Unión Patriótica durant la dictadura de Primo de Rivera no tingueren, pràcticament, presència pública. En aquest marc, ni tan sols en els primers consistoris no es pot considerar que el falangisme tingués un paper preponderant, tot i la formal adhesió de tots el regidors al partit únic. Amb el pas del temps, l'organització política va anar perdent pes, mentre que la Central Nacional Sindicalista servia com a trampolí de promoció política i la Hermandad de Labradores y Ganaderos, amb Layola al capdavant, era el grup de pressió que realment feia i desfeia tot el que tocava a l'ajuntament, paradoxal-

ment en un dels municipis més industrialitzats de Catalunya.

L'ajuntament d'aquesta primera etapa va conèixer quatre alcaldes. José Wenceslao Marín López (febrer-novembre 1939); Enric Jonama Darnaculleta (novembre 1939-maig 1944); Josep Puig Miracle (maig 1944-octubre 1945); Enric Jonama Darnaculleta (octubre 1945-febrer 1952), i, finalment, Josep Tayà Solanes (febrer 1952-març 1956). De la simple observació de les dates dels mandats es constata que l'alcalde que va definir el caràcter d'aquests consistoris va ser Enric Jonama, que va ocupar el càrrec gairebé dotze anys. Abans de l'accés de Jonama a l'alcaldia, el novembre de 1939, la ciutat va passar per una situació força específica. Per ordres superiors, Catalunya va viure un règim especial d'ocupació fins a l'agost de 1939. Aquest règim concedia el comandament polític a l'exèrcit. Per tant, als municipis els alcaldes estaven supeditats a l'autoritat militar. L'Hospitalet va comptar amb una comandància militar local, al front de la qual hi havia el coronel Andrés Arce Llevader i el capità Julio Carlos Lázaro Martín, que havia estat militant de Renovación Española i que acabava de sortir de la presó, on havia ingressat per feixista. Es tractava, per tant, d'algú amb prou mèrits per ocupar l'alcaldia en aquelles circumstàncies. Junt amb Wenceslao Marín formaven la comissió gestora Enric Jonama, Josep Estany, Gonçal Pons, Francesc Campreciós i Antoni Barba. Aquesta comissió reunia persones procedents del conservadorisme, des del Jonama de Falange al Gonçal Pons de la Lliga, i conservadors que no havien militat en cap partit. Aquest consistori va patir un entrebanc estrany: alguna obscura delació encara no aclarida va fer que, l'octubre de 1939, l'alcalde i el secretari, Joan Coca, acabessin a la presó Model.

Després d'aquest estrany episodi, i anul·lat ja el règim d'ocupació, començà el període de Jonama com a alcalde, que organitzà un consistori amb els cinc tinentes d'alcalde següents. Abelardo Tarragó, Romuald Codina, Gonçal Pons, Enric Ribas i Lluís Tey. El 1944 accedí a l'alcaldia Josep Puig i Miracle, que tingué un mandat efímer, ja que l'octubre de 1945 retornà a l'alcaldia Enric Jonama, mentre que Puig i Miracle no es mantingué ni tan sols com a regidor. Alguns dels parlaments de la segona presa de possessió d'Enric Jonama com a alcalde semblen indicar que el mandat de Puig i Miracle devia haver estat problemàtic. Sigui com sigui, Jonama retornà a l'alcaldia, amb un equip de tinentes d'alcalde format per Gonçal Oliveros, Joan Layola, Enric Jové, Romuald Codina, Enric Ribas i Lluís Tey. Aquest consistori va ser més estable, i perllongà la seva activitat fins al 1952. Els principals

FOTO 149: Nova església parroquial. Acabada la guerra, reconstruir immediatament les esglésies era una mostra del nacionalcatolicisme que s'estava desenvolupant.

Donació: Rafael Diví.

AL'H (AH). Arxiu d'Imatges, 584.

responsables municipals eren gent conservadora de diversa procedència política. Hi havia un exregidor de la Lliga (Joan Layola), directius de centres culturals conservadors (Gonçal Oliveros), i industrials que no s'havien dedicat fins llavors a la gestió municipal. Segons els informes que feia la guàrdia civil per al governador, que era qui nomenava els consistoris, el currículum polític dels membres de l'ajuntament de 1945 era molt migrat. Dels dinou regidors, sols n'hi havia cinc amb experiència política abans de 1936: un falangista *camisa vieja*, un de la CEDA i tres carlins. Tot i això, la connexió amb altres etapes de domini conservador al govern municipal no es feia tan sols a través dels regidors, sinó que alguns alts funcionaris municipals molt influents van ser moltes vegades més decisius que els regidors mateix. Aquest va ser el cas, per exemple, de Mariano Martínez Thomas, que ja havia militat a la Unión Patriótica. L'extracció professional dels regidors era molt definida, hi havia tretze industrials, tres agricultors, un empleat de banca, un mestre i un comerciant. També és interessant comprovar que la major part de regidors vivien al nucli antic i a Sant Josep, al districte I (13 sobre un total de 19). Els altres es repartien així: tres a Collblanc-la Torrassa i tres a Santa Eulàlia. D'aquesta manera, el barri amb menys població era el que tenia més representants municipals, constatació que enllaça amb la tensió entre el Centre i els barris perifèrics, tradicional durant tot el segle XX a l'Hospitalet.

Finalment, el 1952 va ser nomenat alcalde Josep Tayà Solanes, que encapçalà un consistori de transició cap al *desarrollismo* que iniciaria Ramon Solanich i personificaria Josep Matías de España.

Els consistoris de 1939 a 1956 van centrar la

FOTO 150: Riera Blanca-Mas. L'especulació urbanística derivada del Pla Comarcal de 1953 donarà lloc, posteriorment, a les mobilitzacions de les associacions de veïns. CEL'H.

TAULA 49
EVOLUCIÓ DEL CENS ESCOLAR DE L'HOSPITALET
(1931-1944)

Any	Places escolars
1931	2.667
1936	5.045
1939-40	1.156
1943-44	2.247

Font: Joan CAMÓS i Matricules escolars 1939 a 1944 (AHH).

seva activitat en el control social i la repressió, especialment els primers anys. Alhora, van mantenir una total indefinició sobre el futur de la ciutat, sense promoure cap gran línia de gestió municipal, cosa que tingué efectes especialment negatius pel que fa a l'urbanisme i els serveis socials. Paral·lelament, van anar fent tímides passes, sempre in

FOTO 151. Avinguda del carrilet. El carrilet, desde 1912, ha estat una de les barreres urbanes que més han dificultat l'estructura viària. Fou soterrat l'any 1985.

Donació: Francisco Manzanares.
AL'H (AH). Arxiu d'Imatges, 1/38, SE.

FOTO 152: Coves al barri de Sanfeliu. El barraquisme s'estengué per diversos barris, a Santa Eulàlia, Collblanc i a la zona muntanyosa de la ciutat; aquestes coves foren utilitzades com a refugis contra el bombardeig durant la guerra civil. AL'H (AH). Arxiu d'Imatges, 1/4,5.

suficients, en relació amb l'atenció als problemes socials que patia la població.

Pel que fa a l'acció repressora, ja n'hem vist algunes mostres una mica més amunt, però no van ser les úniques. Des de la institució municipal s'afavoria el control social de la població en tots els camps. L'ajuntament col·laborà estretament amb l'Església, organitzant actes de tot tipus amb la finalitat de proclamar el consens social prop de les noves institucions, i també ho va fer amb les escoles, especialment a través de la Junta de Enseñanza Primaria. S'intentava esborrar qualsevol signe de catalanitat i tota mena de valors progressistes. Dins d'aquest objectiu, cal inscriure el canvi de nomenclàtor dels carrers de la ciutat i de les escoles i altres institucions públiques. S'eliminaren els noms de Durruti, Llibertat, Republicans, Francesc Macià, plaça de la República, Pep Ventura, Lluís Companys, Autonomia, Avinguda Generalitat, Xic de les Barraquetes, entre altres, i es van introduir noms com José Antonio, Generalísimo Franco, General Mola, Tomás Giménez, Pemán, Onésimo Redondo i d'altres. La repressió va ser especialment intensa en tot allò que podia significar la transmissió de certs valors. Així, es procedí a la depuració de la biblioteca municipal i pel mateix motiu els mestres en van ser molt afectats. Si comparem la matrícula escolar de l'etapa republicana i la dels primers anys de postguerra ens adonarem de la dimensió del problema.

Aquest descens de les places escolars es devia fonamentalment a la gran depuració que van patir els mestres, que representaven un sector social força polititzat, amb molts exiliats i expulsats de la professió. El curs 1939-40 s'arribà a una situació límit, amb tan sols 19 mestres. Com mostra el qua-

dre, tot l'esforç fet en el període republicà se n'ha via anat en orris. I això veient-ne només l'aspecte quantitatiu. Qualitativament, sabem que els mestres exiliats o expulsats eren els que representaven dins del seu col·lectiu les tendències més avançades en el camp de l'ensenyament. Alhora, com es pot imaginar, havien desaparegut les escoles racionalistes, amb una llarga tradició a la ciutat.

Urbanísticament, la vila va quedar sense cap política coherent. Després dels plans de Puig i Gairalt —discutibles, però proposats al cap i a la fi—, l'Hospitalet no va ser objecte d'una planificació fins al 1956, en què començaren a redactar-se els primers plans parcials, com a conseqüència del Pla Comarcal de 1953. Fins aquell any la millora d'infraestructures a la ciutat fou gairebé nul·la. Tan sols podem ressenyar la pavimentació del carrer 26 de gener (actualment Castelao) i l'obertura d'un nou tram del carrer Barcelona. El creixement del parc d'habitatges es va fer sense cap ordre, i des de les instàncies oficials només es van promoure dues operacions: el bloc del Caudillo, l'any 1942 a Coll blanc, i l'inici de les gestions per a la construcció dels blocs Onésimo Redondo (avui la Florida). Aquesta darrera obra va començar amb la cessió dels terrenys per part de l'ajuntament a l'Obra Sindical del Hogar el 1950, i va finalitzar-se el 1957. Aquest ritme de construccions públiques no podia fer front a la gran demanda d'habitatges que existia i, per tant, la població va haver d'utilitzar altres mitjans que en cap cas suposaven una solució. Aparegueren així fenòmens com el barraquisme, el dels rellogats i, fins i tot, l'habitatge a les coves. Segons les pròpies dades oficials, el 1950 hi havia, només al barri de Sanfeliu, 590 persones que vivien en coves.

Un altre servei molt necessari aleshores i deficientment cobert per l'ajuntament era el sanitari. Amb una població subalimentada i amb totes les malalties que es derivaven d'aquesta situació i de la guerra recent, es van produir diverses epidèmies, que només van ser combatudes quan les proporcions van esdevenir molt alarmants. Amb vista a això fou construït un pavelló de prevenció del tifus exentemàtic, el 1942, conegut com el «piojo verde»

Els focus de resistència

Amb el panorama que estem reproduint, la població no podia sentir-se satisfeta del que li oferia el règim franquista, però el rígid control polític i l'estat policial existents dificultaven enormement qualsevol possibilitat de protesta. Tot i així, hi hagué homes i dones que no abdicaren de la defensa dels seus

ideals i d'una forma de vida més digna. Coneixem algunes vagues aïllades en els mateixos anys quaranta, per exemple, a Can Trinxet. També hi va haver persones que optaren per la resistència a l'interior, com el conegut maqui hospitalenc Quico Sabaté i el seu germà, que van realitzar diverses accions al llarg dels anys quaranta i cinquanta, algunes a la mateixa ciutat de l'Hospitalet. De manera similar, també va ser un hospitalenc qui va participar notòriament en l'intent d'alliberament del president Lluís Companys del castell de Montjuïc. En el seu llibre de memòries, Jaume Fortuny¹⁷ relata aquest fet i altres actes de la resistència d'un militant de l'Esquerra del barri de la Torrassa.

En aquest capítol, caldria afegir la tasca que des de diversos grups es va anar fent per intentar mantenir activitats prohibides, com per exemple la del grup excursionista Saltadiç, que no va poder reprendre la seva activitat pública reconvertit en delegació de la Unió Excursionista de Catalunya (UEC) fins al 1952. Però aquests van ser anys, sobretot, d'iniciatives personals i aïllades, que la repressió no deixava sortir de les quatre parets en què es realitzaven, i per tant no tenien transcendència pública.

La vida cultural i associativa

¿Podem parlar de vida civil en el context d'una etapa on la població resta sota el domini d'un estat autoritari? No podem obviar l'existència d'aquest primer condicionament en l'anàlisi, que no és altra cosa que una formulació concreta i acotada d'una pregunta més general: la relació entre societat civil i societat política.

La teoria d'un règim feixista afirma que el conjunt de l'activitat social ha de passar a dependre del partit únic i de les organitzacions sectorials i especialitzades que crea tant per atendre necessitats com per fer més efectiu l'enquadrament de la població. En el conjunt de Catalunya, la Falange no va fer el paper d'aglutinador de les activitats socials, alhora que topava amb una societat que majoritàriament tenia uns signes d'identitat culturals-nacionals diferents dels que informaven l'univers teòric del falangisme. L'articulació social partia d'aquesta situació.

D'una banda, una institució municipal i un partit únic que no s'abocaren al carrer amb vista a la consecució de l'hegemonia social. De l'altra, uns grups que gaudien d'una autonomia limitadíssima, que havien de rebre el permís polític per a la seva pròpia existència i per poder desenvolupar les seves activitats.

Unión Excursionista de Cataluña

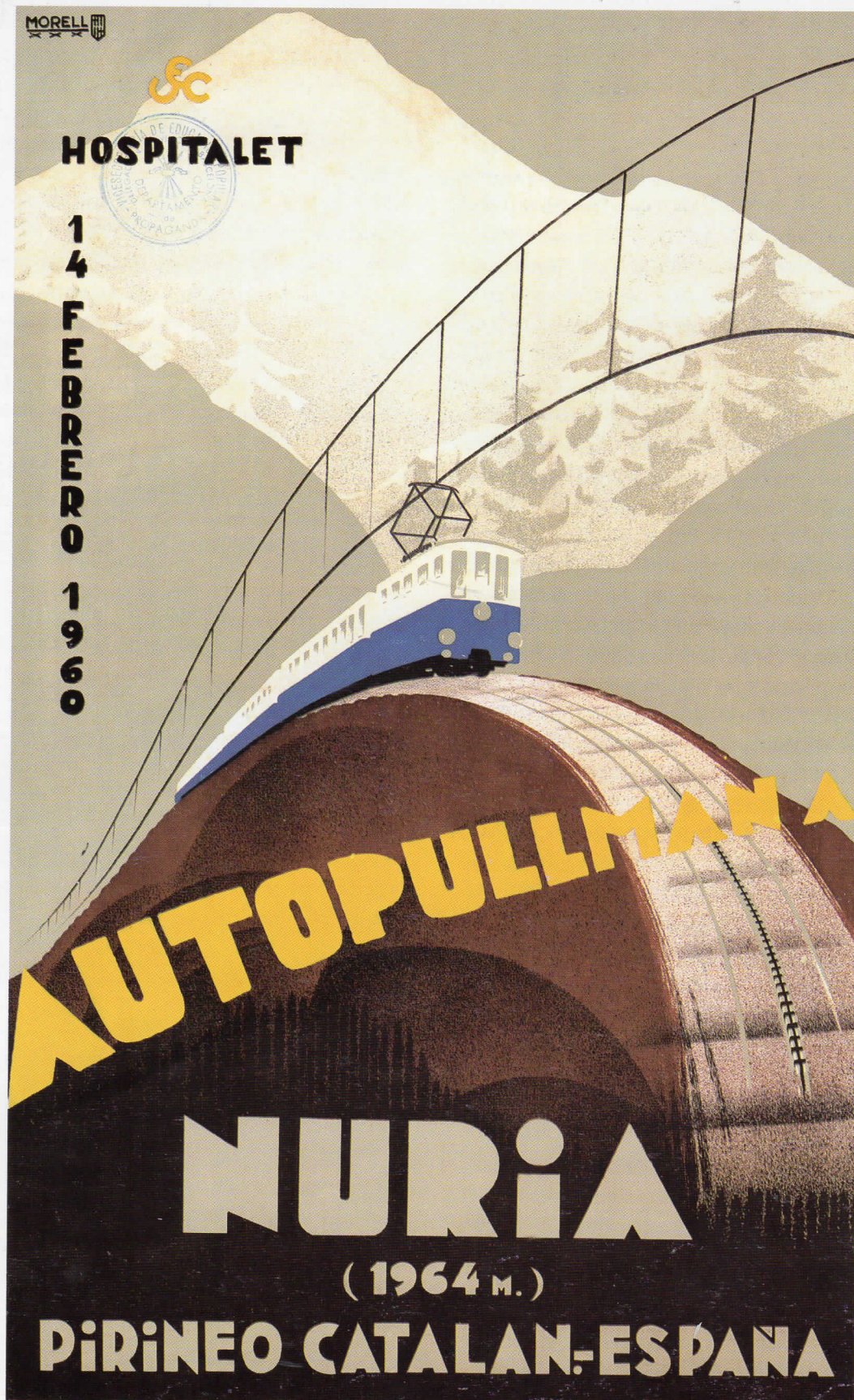

FOTO 153: Unió Excursionista de Catalunya. La UEC, tant a Collblanc com al barri del Centre, per mitjà de l'excursionisme promovia la recuperació dels drets històrics de Catalunya. La UEC, actualment és el Club Muntanyenc de l'Hospitalet.

Tanmateix, a causa del ferotge filtre d'autorització inicial, l'existència d'aquestes entitats era beneficiosa per a l'estat franquista i el seu poder local, ja que es pretenia —i es podia assolir davant alguns sectors de la població— crear la sensació d'un cert pluralisme, alhora que es donava un paper social a les forces conservadores en àmbits dels quals es podia produir un control més eficaç i la penetració social d'un ideari genèricament conservador, encara que no estrictament falangista. Que aquestes entitats existissin també permetia poder mostrar als sectors indiferents i desafectes al règim l'articulació de les anomenades «forces vives» en organismes diferents de la Falange Española Tradicionalista.

Tot això fa referència, és clar, només als sectors associatius que van poder actuar en aquells anys gaudint de la vida legal. Altres grups en van quedar al marge, els uns sense possibilitat d'expressió associativa, ja que els dirigents i molts associats patien la repressió i sabien de cert que no podien planificar cap iniciativa dins el marc legal; els altres, encara, van mantenir plataformes de sociabilitat soterrades i informals, que miraven de cobrir molt primàriament la manca de llibertat d'associació.

En el marc que acabem de referenciar, la xarxa associativa la configuraven un nombre d'entitats limitat, ja que la repressió de 1939 va amputar una part de l'experiència associativa local, especialment la vinculada al moviment llibertari (organització sindical i cultural) i a la sensibilitat esquerrana (el més significatiu, l'Ateneu de Cultura Popular). Juntament amb la repressió, la misèria que visqué la ciutat —i tot el país— durant molts anys va dificultar enormement el redreçament associatiu, motius que van fer que fins a finals dels anys quaranta el nombre d'entitats fos reduïdíssim. L'estructura d'entitats locals es fonamentava en algunes entitats principals a cada barri, complementades per un conjunt d'entitats especialitzades. Aquestes entitats principals complien dues funcions. D'una banda, eren plataformes de vida social del barri, on s'oferia sobretot distracció i activitat cultural. De l'altra, es tractava de nuclis de representació dels sectors influents de cada indret, amb una importància decisiva en una societat mancada de cap estructura de representació com era l'hospitalenca del moment.

Aquest paper, que hauria d'haver assumit FET, el feien aquestes entitats. No era, però, la primera vegada que se n'encarregaven. Durant la II República aquest fet ja s'havia produït gràcies a la relació que mantenien aleshores algunes entitats que s'adherien a partits polítics, en el nostre cas sobretot la Lliga Catalana.

FOTO 154: Ateneu de Cultura Popular Entitat fundada l'any 1932, actuà com a centre cultural del catalanisme d'esquerra, des del seu inici. Clausurat el seu local l'any 1939, fou recuperat durant la transició, essent alcalde Joan Perelló i Masllorens. Fons Josep Bonastre i logotip cedit per l'Ateneu de Cultura Popular

Les entitats que responien a aquest paradigma eren el Casino Nacional i el Centre Catòlic a la Vila Vella, el Casino de Santa Eulàlia al barri homònim, i Alianza, i en menor mesura el club Pimpi

FOTO 155: Teatre. La repressió cultural limità les expressions artístiques a activitats folklòriques o de teatre tradicional. El llençatge del cartell és força expressiu. CEL'H.

nel·la, a Collblanc-la Torrassa. Junt amb aquestes entitats, n'hi havia d'altres que actuaven en àmbits més especialitzats. Entre les culturals cal remarcar els Amics de la Música i les corals claverianes i els esbarts, entre les excursionistes, les dues seccions de la UEC, la del Centre i la de Collblanc; entre les esportives, el bàsquet del Catòlic i l'hoquei del Casino; i d'altres, com la Societat de Caçadors o la Cooperativa El Respeto Mútuo, que va sobreviure sota l'aparença de Servicio Cooperativo de la CNS. Un cas a part, el constitueix l'Església Catòlica. A causa de la seva peculiar relació amb el règim franquista, se'ns fa difícil conceptuar-la dins el món associatiu. L'acció de l'Església tenia dues vessants. D'una banda la que representava Acció Catòlica, organització dedicada fonamentalment a l'adoctrinament, molt activa i amb intenció de participar políticament en la comunitat. De l'altra, el Centre Catòlic o altres centres parroquials, que tenien una vida molt similar a la de la resta d'entitats recreatives.

Aquesta xarxa associativa es desenvolupava sense competència directa amb els serveis oficials. L'oferta cultural i recreativa municipal i/o falan-

gista era gairebé nul·la. Únicament al principi dels anys quaranta, alguns responsables del *Frente de Juventudes* van tenir vel·lèritats d'intervenció real, que van desaparèixer ràpidament. *Educación y Descanso* gairebé no va existir a l'Hospitalet.

Les entitats són, fonamentalment, els seus socis. I en èpoques d'escassetat econòmica encara més, ja que no es pot suplir amb diners el treball voluntari dels associats. A finals dels anys quaranta, les xifres de filiació a les entitats de l'Hospitalet eren les següents.

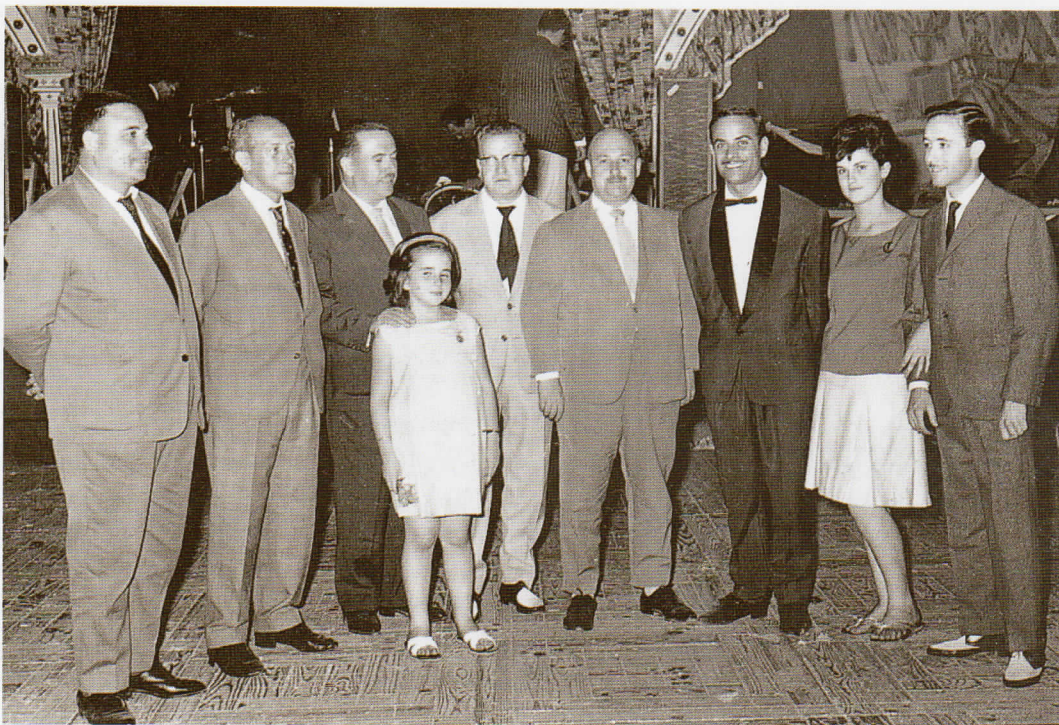

FOTO 156: Festa Major del barri Collblanc-la Torrassa. Envelat de la festa major. Durant molts anys, Lluís Abarca centrà gran part de l'activitat cultural de Collblanc i la Torrassa, especialment pel que fa a la recuperació de les sardanes.
Arxiu Sr Lluís Abarca.

FOTO 157: Durant els anys cinquanta es mantingueren activitats festives tradicionals i cavalls de les Festes de Sant Medir.
Arxiu Històric de Santa Eulàlia.

FOTO 158: Cooperativa «El respeto Mutuo». Fundada l'any 1910, sobrevisqué a la Guerra civil transformada en «servicio Cooperativo» de la Central Nacional Sindicalista.
Museu de l'Hospitalet.

FOTO 159: Centre Catòlic. Fundat l'any 1926 com a local cultural dependent de la parròquia, tingué la funció de temple entre 1939 i 1942.

Fotògraf: J. Camós. CEL'H.

Casino Nacional	366
Centre Catòlic	270
Alianza	250
Club Pimpinela	70
Casino Santa Eulalia	65

Les juntes directives hi tenien un paper essencial, que era afavorit pels dirigents governamentals. El nomenament d'aquestes juntes estava pendent sempre de l'aprovació última del govern civil, que en diverses ocasions havia anul·lat algun nomenament a causa d'informes polítics desfavorables, fet que es produïa fins i tot en equips de futbol i altres entitats gens sospitoses de possible proselitisme opositor.

La presència governamental no es reduïa a aquesta qüestió, sinó que s'estenia a la mateixa legalització de les entitats i al seguiment i els permisos de les activitats. L'administració municipal concedia petites subvencions a les entitats, sempre en funció de les activitats que feien i de manera ab-

FOTO 160: Edifici de la Cooperativa «El Respeto Mutuo», al carrer Buenos Aires 27-29. Ha estat enderrocat recentment. CEL'H.

solutament discrecional, sense que hi hagués cap programa d'actuació concret al darrere. Pel que fa a les relacions entre les entitats, el punt d'interconnexió acostumava a ser la festa major de la barriada. Un cas excepcional era el de les corals de la ciutat, que assoliren als anys cinquanta una coordinació estable.

No era un bon moment ni per a l'associacionisme sociopolític i sindical ni per al cooperativisme. Per això les entitats van dedicar-se gairebé en exclusiva al lleure i a la cultura. Pel que fa al lleure, no hi havia problemes si es tractava d'esports competitius, que van agafar força importància, sobretot quan equips de la ciutat van assolir resultats brillants en bàsquet i hoquei. L'excursionisme, però, ja era més perillós als ulls dels capítosts del règim. La transcendència catalanista que tenia dificultava el fet de posar en solfa totes les seves potencialitats. A més, anar d'excursió comportava dificultats afegides, en un context material tan precari. Tanmateix, la manca de mitjans de

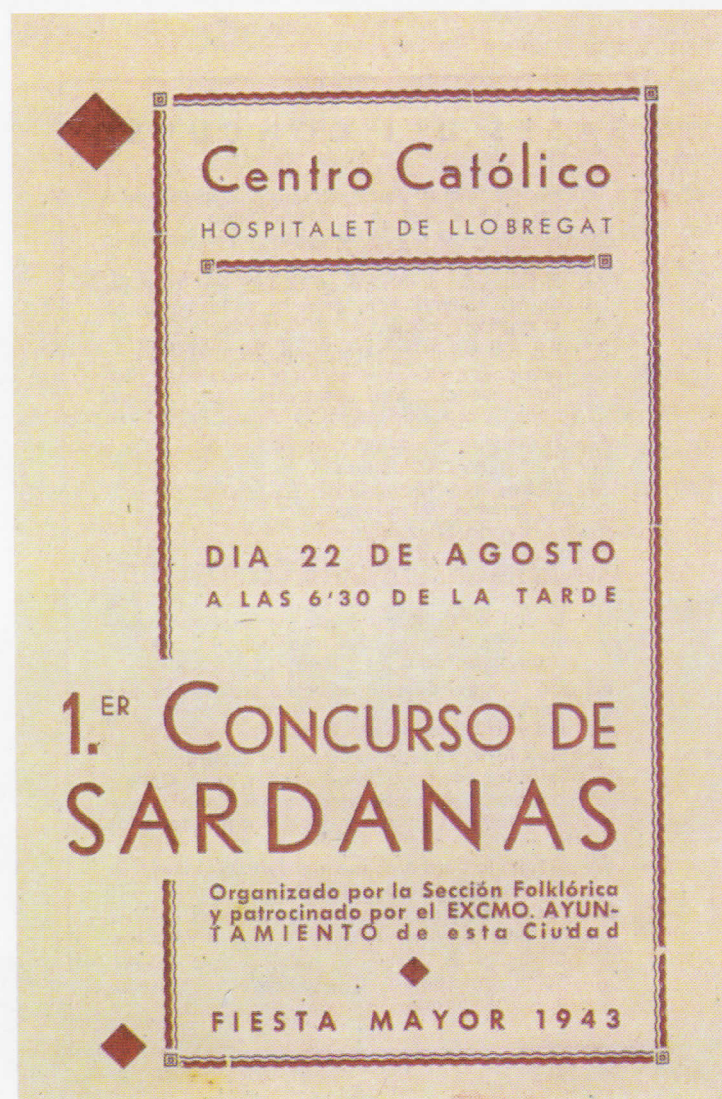

FOTO 161. Primer concurs de sardanes organitzat pel Centre Catòlic. Entre els seus impulsors destacarà Andreu Trias. AL'H (AH).

transport privat donava un caràcter més social a moltes de les activitats excursionistes, que organitzaven trens i autocars col·lectius.

Però la part fonamental de l'activitat associativa s'esmerçà en l'àrea tradicionalfolklòrica i en el teatre. En tots dos casos es tractava d'activitats que van prendre com a leit-motiv el recurs a la tradició. Era a partir d'aquest valor, tan preuat en les instàncies governamentals, que es va vehicular bona part de l'activitat cultural. Les sardanes es van reprendre el mateix any 1939, a iniciativa del Centre Catòlic. Més endavant, a partir de 1945, van ser molt importants en l'activitat d'Alianza, que va arribar a enregistrar un disc amb sardanes dedicades al barri de la Torrassa, alhora que ocupava espais radiofònics en una emissora barcelonina. L'activitat coral va prendre un cert relleu d'ençà de 1947, i va assolir el moment culminant a mitjan anys cinquanta. Tanmateix, la seva presen-

FOTO 162: El Casino Nacional de l'Hospitalet, fundat l'any 1874, històricament vinculat a interessos agraris, ha anat canviant de nom al llarg del temps: Sociedad Cultural Agrícola e Industrial, Centre Autonomista, Centre Autonomista Republicà, Casino Nacional, actualment Casino del Centre.

Programa de Festa Major Casino Nacional de l'Hospitalet, 1948. CEL'H.

FOTO 163: Festa Major de Santa Eulàlia. Vint anys després de la guerra, encara el castellà era la única llengua permesa en la comunicació pública.

Programa de Festa Major L'Hospitalet, Casino de Santa Eulàlia, 1959.

Arxiu Històric de Santa Eulàlia.

cia pública era molt estacional, coincidint amb moments estel·lars, com les caramelles.

El teatre va tenir una presència notable. Tenia quadre escènic el Centre Catòlic, la Coral la Joventut, el Casino Nacional, el Casino de Santa Eulàlia, el Club Pimpinela, Alianza. I, a més, amb un ritme de representacions molt remarcable, que possibilitava una oferta molt variada. Tanmateix, aquesta oferta havia d'emmarcar-se en un necessari consensament a autors clàssics, sense que aparegués cap voluntat d'experimentació o crítica.

Un dels pocs intents, per no dir l'únic, de tirar endavant una entitat cultural oberta a la dinàmica internacional, amb una ambició d'oferir unes activitats d'alt nivell, i precursora en la catalanització, va ser el dels Amics de la Música, on confluïren sectors de joves de classe mitjana de la Vila Vella.

Finalment, aquesta sociabilitat popular tenia una de les expressions més exitoses a les festes majors, veritable compendi del que era la vida associativa d'aquells anys. En l'anàlisi de les festes majors trobem tots els ingredients. la transmissió de

FOTO 164: *Club Pimpinela*. El Club Pimpinela, nascut en acabar la Guerra Civil, recuperà la tradició de teatre arrelada a entitats anteriors com l'Univers.

Fotografia. Joan Pallarès i Nebot.

AL'H (AH). Arxiu d'Imatges 4/28, CT

valors, el paper de les entitats, la participació veïnal, la forçada adulació a les autoritats de torn, la segregació classista, etc.

LA DÈCADA DELS CINQUANTA

A l'inici de la dècada dels cinquanta, a l'Hospitalet es va mantenir, en termes generals, una situació de calma i lenta evolució que reflectia els pocs canvis que en relació amb la dècada anterior es van produir. Això, tant pel que fa a l'economia com a les relacions socials i les formes de vida.

A molt estirar, va començar a albirar-se una certa transformació a partir de l'esvaïment de dos fets que es poden considerar característics dels anys quaranta: la repressió política i l'estancament de l'economia, amb l'aparició de recursos submergits, i la fi del mercat negre. Aquest procés va ser

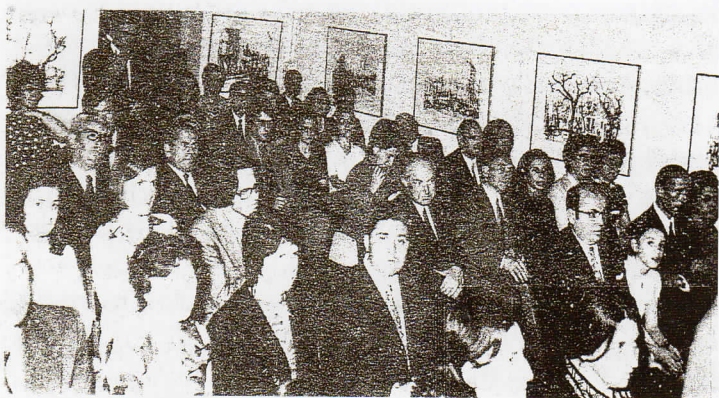

FOTO 165: *L'agrupació dels amics de la música*, des del seu inici, prengué una actitud oberta i catalanista sota el guiatge de J. Reventós.

AMAT, Albert i GONZÁLEZ Francina. «La música i els seus amics». *Progrés*, núm. 36 (març 1986), p. 11.

una conseqüència directa de la fi del dràstic isolament internacional del règim del general Franco. Un altre factor que va tenir una certa influència pel que fa al trencament d'aquella rutina tan pesant va ser la celebració del XXXV Congrés Eucarístic Internacional, tant en els actes centrals a Barcelona, el 1953, com en l'etapa de preparació anterior, la Santa Missió, el 1952. L'esdeveniment va palesar el gran contrast entre la misèria quotidiana i l'opulència i el triomfalisme oficial. La disminució de la repressió política es pot explicar pel total anorreament de qualsevol signe d'oposició, o, millor dit, de les formes residuals d'oposició que havien dut a terme antics militants polítics o sindicals no exiliats o traslladats a l'interior. També havia desaparegut una certa activitat de guerrilla urbana que havia tingut repercussions a l'Hospitalet, on el famós maqui local Quico Sabaté gaudia d'un cert carisma. Encara era ben viu el record de l'atrancament del Banc Hispano Colonial (més tard Banco Central), situat al carrer Prat de la Riba cantonada rambla Just Oliveras, l'any 1949, acció protagonitzada per l'esmentat Sabaté i el seu grup.

També, la disminució de l'activitat al mercat negre, el popular estraperlo, és un element a considerar, malgrat que encara es mantingué durant uns anys en actiu. Aquest fet s'explica per la lenta recuperació de la producció agrària, especialment la cerealista, que el 1951 no havia superat encara els índexs anteriors a 1936, i per la subsistència, fins al 1952, del control sobre el consum d'articles de primera necessitat pel sistema de les cartilles de racionament.¹⁸ La producció industrial va recuperar el 1951 els nivells anteriors a 1939, però no així els salaris, que no assoliren fins al 1956.

Testimonis i protagonistes permeten reconstruir l'activitat de l'estraperlo a l'Hospitalet, i aporten dades que indueixen a creure que aquest va esdevenir un model circumstancial d'acumulació, que pot servir de base per a explicar la formació d'algunes fortunes locals. El capital invertit en aquestes activitats assegurava una elevada rendibilitat en un temps molt curt a causa de la forta demanda. Hi ha una relació latent —no demostrable documentalment— entre alguns sectors de la burgesia local, una part dels propietaris agrícoles i dels funcionaris municipals, i àdhuc alguns càrrecs de la corporació local, amb l'estraperlo i l'especulació immobiliària. També s'ha de tenir present, a l'hora d'explicar el volum d'aquesta activitat, la corrupció administrativa, d'una banda, i, de l'altra la tolerància de les autoritats locals de la Comisaria General de Abastecimientos, que possibilitaven una certa impunitat.

L'estraperlo no es va limitar als productes alimentaris de primera necessitat, sinó que abastà

Notes

1. Vegeu *Llibertat*, 20 febrer 1931 i 20 de juny 1931.
2. *Gaceta de Madrid*, 17.XII.1925.
3. Sobre Tomás Jiménez, vegeu l'article de MUNTANER P., *Tomás Jiménez Bernabé, un bastón de mando, una ciudad y una avenida*, publicat a *Hospitalet*, núm. 79, 1973.
4. Vegeu entrevista a Francesc Pedra, «*L'Avenç*», maig de 1983.
5. Es pot seguir el procés revolucionari de desembre del 1933 per mitjà de la premsa de Barcelona: *Las Noticias*, *La Humanitat*, *La Publicitat*, *El Día Gráfico*, en les quals hi ha constants referències.
6. Vegeu CAMÓS, J., «L'activitat econòmica a l'Hospitalet (1923-1946)», *L'Avenç*, maig 1983.
7. Vegeu UCELAY-DA CAL, *La Catalunya Populista*, Ed. La Magrana, 1982, p. 29.
8. Vegeu SANTACANA, Carles, «Poder local i canvi socio-econòmic (1936-1939)», *Identitats*, núm. 0, 1987.
9. Vegeu SANTACANA, Carles, «La col·lectivització a l'Hospitalet de Llobregat» dins *Col·lectivitzacions al Baix Llobregat*. Barcelona C.E.B.LL. (D.A.), 1989, pp. 489-580, on estudia l'Agrícola col·lectiva i la indústria tèxtil Albert Germans, així com el nou ordre econòmic que s'impulsà.
10. També Carles Martí Feced passà a ocupar la sotsecretaria de la Conselleria de Finances. Ambdós tingueren una importància cabdal durant el període republicà. Ramon Frontera fou nomenat, el novembre, representant de la Generalitat per afers econòmics, i Carles Martí Feced, conseller de finances de la Generalitat.
11. Per les mateixes dates aparegué també a l'Hospitalet el setmanari *l'Amunt*, portaveu del PSUC local.
12. SOLÉ I SABATÉ, Josep M^a., *La Repressió franquista a Catalunya (1938-1953)*. Edicions 62, Barcelona, 1985.
13. Com a mostra del que significa l'exili, és útil el llibre de memòries d'un militant hospitalenc d'ERC. MORAL I QUEROL, Ramon, *Diari d'un exiliat*. PAM, 1979.
14. AL'H, «Secretaria, 1939».
15. *Op. cit.*, pp. 312 a 315.
16. Les dades són extretes d'edictes publicats al Butlletí Oficial de la Província de Barcelona.
17. FORTUNY, Jaume, *Tornarem a morir*, Ed. Pòrtic, 1984.
18. Vegeu, ARDIT, M., SALES N., i BALCELLS A., *Catalunya sota el franquisme 1939-1975*, a *Història dels PP CC.*, Edhasa, 1980.
19. Informe Secretaria CNS, 27.6.57 Arxiu de Cervera, lligall 3.498.
20. Arxiu de Cervera, lligall 3.498.
21. Vegeu NAVARRO, Ferran, «Els plans de l'Hospitalet», *Quaderns d'Estudi*, núm. 8, novembre 1988.
22. Informe Secretariat CNS, 27.4.57, Arxiu de Cervera, lligall, núm. 3.498.
23. Enregistrament Josep Morera, p. ex.
24. Enregistrament Jaume Josa.
25. CNS (Cervera).
26. CNS (Cervera).
27. Vegeu FANÈS, Fèlix, *La vaga de tramvies de 1951*, Laia, Barcelona, 1957.
28. Informe CNS 27.1.57, Arxiu de Cervera, lligall 3.498.
29. Informe CNS 9.4.58, Arxiu de Cervera, lligall 3.498.
30. *L'Estaca*, núm.13, juliol 1978.
31. BOTEY, J., «Visió de l'Església des de la cultura de carer», *Quaderns de Pastoral*, 1987.
32. «Aspectes socioculturals de l'Hospitalet», *Quaderns d'Estudi*, núm. 4.
33. VILAR, S., «Protagonistas de la España democrática. La oposición a la dictadura. 1939-1969», Éditions Sociales, París, 1968.
34. VILA, J., «La premsa a l'Hospitalet 1955-1980», *Quaderns d'Estudi*, núm. 4.
35. VILLAGRASA, E., «Hospitalet, una ciudad en marcha».
36. *Reflexions i propostes per a una política d'ordenació i protecció de l'agricultura al Baix Llobregat*, Unió de Pagesos, octubre de 1980, i RIBAS, Francesc, «L'agricultura a l'Hospitalet i la seva connotació amb el Baix Llobregat», *Quaderns d'Estudi*, núm. 3, octubre de 1987.
37. Vegeu MOLINERO, C. i YSÀS, P., *L'oposició antifeixista a Catalunya 1939-1950*, La Magrana.
38. Enregistrament Felipe Gómez i Mercè Olivares, abril de 1989.
39. *Boletín de Información Municipal* núm. 68, 4t. trimestre.
40. «Fent camí», núm. 1, 24.7.76, Portaveu de la Marxa.
41. Vegeu fulls volants de l'ADH.
42. Vegeu *L'Estaca*, núm. 13, 6 al 12.7.78, article de GÓMEZ, Conxita, «Jaume Valls bueno como el pan, duro como la piedra».
43. Arxiu de Cervera. Lligall 3489. Conflictes col·lectius.
44. Revista *Arreu*, núm. 35, 21.11.76, p. 14.
45. Entrevista Paco Pareja, maig de 1987.
46. Entrevista Paco Giménez, exsecretari General USO-Catalunya, maig 1989.
47. Composició secretariat:
Secretari General. Jaume Valls; Secretari d'Organització: Santiago Díaz; Secretari de Finances: Dositeo Talavera, Secretària de Formació: Mercè Romans; Secretari de Tècnics i Professionals: Jordi Guillot; Vocals: Vicenç Ventura, Pep Ribas, Antonio Ruiz, Josep Ferrero.
48. Actes, Arxiu Unió Local CCOO de l'Hospitalet.
49. Entrevista, maig 1989.
50. *L'Estaca*, núm. 8, 1 al 7/7/78, pàg. 14.
51. ROSSELLÓ, X, «La Mobilitat obligada a l'Hospitalet segons el padró de 1981», *Quaderns d'Estudi*, núm. 1, març 1987.
52. COMPANYY, E., «Ayuntamiento: mandan los de siempre», *L'Estaca*, núm. 1, p. 13, 19 d'abril de 1978.